

HUGO KÁROLY MAGYAR DRÁMÁJA.¹

Több mint hat évi külföldön tartózkodás után² az 1845. év tavaszán érkezett vissza Hugo Károly hazájába. A Magyarországon nagy fellendülésnek indult irodalomnak akart ő is működő tagja lenni, erejét, költői tehetségét arra akarta fordítani, hogy a külföldi mellőzések után³ hazájában találja meg a régóta epedett méltánylást és elismerést, mely egyszersmind kielégítésül is szolgáljon számára. Csak az volt kérdéses előtte, hogy fog érvényre juthatni drámáival Magyarországon, hol a francia romantizmus ép úgy uralkodott, mint a külföldi színpadokon; hogy fogja itt értékesíthetni azokat a drámákat, melyeket Bécsben ép azért nem adtak elő, mert a sajtó egy részének s a Burgtheater igazgatóságának állítása szerint semmi hatásuk sem lett volna; hogy juthat be a nemzeti színházba, melynek bírátaiban szintén egyedül a színi hatás a mértékadó?⁴

Ilyes gondolatok foglalkoztathatták, midőn a színpadi állapotokat egy pillantással felismerte. Belátta azt is, hogy éppen ez okból régi drámái közül egygyel sem állhat elő, újat kell teremtenie, mely bár irányra nem követi a romantikus drámákat, más oldalánál fogva érdekelje a magyar közönséget. Más részt pedig szeretett volna *eredeti*, nem németből fordított művel lépni nemzete elé, evvel is bizonyítva nemzeti érzését.⁵

»Minden irodalmi áramlat, ha a magyar szellem megtermékenyíti, magyar nemzeti cél szolgálatába jut.«⁶ Így történt ez a romantikus iránynál is. A magyar drámairók követték a roman-

¹ Folytatásképen Hugó Károly ifjúságához. Irodalomtörténeti közlemények. 1894. III. füzet.

² Az 1839. évben hagyta el hazáját. *Wanderer* 1849. 26. *Vasárnapi Ujság* 1858. 38. sz.

³ Három nyomtatásban megjelent és három kéziratban lévő drámája közül (Das Schauspiel der Welt, Der Stein der Weisen, Brutus und Lucretia és Das Ehewehe, Calderon, Das Universelle) egyet sem tudott előadni.

⁴ A nemzeti színház igazgatóságának az Eredeti drámairókhöz 1846. február 21-én intézett felhívás a) pontja így szól: »Színművek bírálatában főszempont a színi hatás.« (Megjelent az összes napilapokban és folyóiratokban.)

⁵ Maga említi ezt a *Füchtel* 1868. évfolyamában kiadott életrajzában.

⁶ *Beöthy Zsolt: Poetika* (könyvmatos ivekben: 282. l.).

tikusokat drámáik megalkotását illetőleg, de néhány társadalmi irányu darab kivételével nemzeti történetünkéből vették drámáik tárgyát s így az új iránynak nemzeti jelleget adtak. Mikor Hugoban először merült fel a gondolat, hogy Mátyás királyról fog drámát írni, bizonynyal a magyar történeti tárgyú romantikus drámák lebegtek szemei előtt. Különben is vonzotta őt a nagy királynak alakja, a kiben a nagy akarakterőt és nagy észet látta egyesülve. S mind az akarakterő, mind az ész egy két év latszólagos gondatlansága után lépett fel benne teljes hatalommal. Pedig e két év tettetett játszi könnyelműsége és színlelt bohóságai alatt fejlődtek folyton belsejében a későbbi uralkodó legjellemzőbb tulajdonságai. Ez az álarcz, melylyel nagyrahatottságát takarta, némileg Brutus álarczára emlékeztette a Brutus és Lucretia költőjét.

Egyet azonban rögtön megerkezte után sajnosan kellett tapasztalnia: nem tudott jól magyarul. Beszélni csak beszélt valahogy, de oly nyelven írni, melyen még sohasem irt, képtelennek érezte magát. Bécsben megkezdett magyar tanulmányait tovább folytatta. Ha az *Életképeknek*¹ hinnünk lehet, öt hétre bezárkózott szobájába s szótár segítségével nagy kitartással és fáradsággal úgy a hogy megtanult magyarul írni is. Nem volt ez a nyelv oly nagyszerű, új és költői, mint elbizakodottságában gondolta, s mely hitében néhány lap² megerősíteni is igyekezett, de nem kis nyelvérzéknek tanubizonyossága, hogy oly rövid idő alatt legalább valahogy megtanult magyarul fogalmazni is.

E tudással rögtön neki ül drámája megírásának. A magyar lapok nem vettek még róla tudomást, csak az *Ungar*³ említi meg: »Dr. (Börnstein) Hugo Károly, a sokaktól félreismert és sokaktól elismert költő egy magyar dráma megírásába fogott bele, melyet a nemzeti színházban óhajt előadatni. Kétszeres örömmel üdvözljük őt, mint magyar költőt«. Betegsége miatt⁴ azonban egyelőre félbe kellett hagynia munkáját. Üdülésre volt szükség és Balaton-Füredre ment. De mielőtt Pestről távozott, mintegy utolsó kísérletként a német színpadon, Brutus és Lucretiáját benyújtotta előadás céljából a Pesther Theater igazgatójához.⁵ Alig remélte, hogy a német színpadokon történt annyi elutasítás után, itt sikert arat. És bekövetkezett, a mit nem remélt. *Forst*, a német színház igazgatója, tán mert műsorán pesti német drámairók — honnan is vett volna ilyeneket? — nem szerepeltek, tán mert hitte, hogy közönségére Hugo drámái az ujság ingerével fognak hatni, értesítette a még mindig Füreden tartózkodó költőt, hogy drámáját elfogadta.

¹ *Életképek*, 1848. 1. sz.

² *Spiegel* (pesti német szépirodalmi lap) 1846. 45. számában: »Es ist eine Sprache, wie sie kaum ein zweites ungarisches Drama aufzuweisen hat, so kräftig, so fließend und doch so ungarisch«.(!?)

³ *Ungar*, Zeitschriftliches Organ für magyarische Interessen, 1845. jul. 27.

⁴ Wanderer, 1849. 27.

⁵ Önéletrajzában.

E hír nagy hatással volt Hugo egészségi állapotára. Ő maga kizárólag ebből magyarázta felgyógyulását.¹

Ősszel már itthonn találjuk, részben magyar színművének megírását folytatva, részben német darabjának a Pesther Theaterben való betanításával elfoglalva. 1845. december 23-án került először színre a német színházban Hugo Brutus és Lucretiája. A német lapok már jóval előbb kikürtölték a darab jelességét, meg azt is, hogy Hugo legközelebb, mint magyar író fog fellépni, és azért nem csoda, hogy a megjelent közönség soraiban magyar írókat is lehetett látni.²

A darabnak nagy hatása volt. Hugonak először volt alkalma — mire oly rég vágyott — a közönség tapsaiban gyönyörködni. A második előadás után így ír az *Ungar*:³ »Mily hatása lenne e drámának a nemzeti színházban, hol Brutust Egressy, Sextust Lendvay, Lucretiát Laborfalvy játszhatná. Oly előadás lenne ez, minőt az első német színpadokon sem igen láthatni!« A magyar lapok — az egy *Honderüt*⁴ kivéve — nem vettek tudomást az előadásról. Meg akarták várni, míg magyar színpadon mint magyar íróval állanak Hugoval szemben.

Lehet, hogy a pesti német színházban aratott nagy siker birta őt arra, hogy még egyszer Bécsbe menjen vissza. Mielőtt azonban Pestről elment, teljesen kész *Egy magyar király* című drámáját benyújtotta a nemzeti színház választmányához. Az év első pár hónapját Bécsben töltötte. Tárcaleveleket, bírálatokat (»Unparteiisches aus Wien«, »Karl Hugo über Lewitschnigg's Gedichte: West-östlich«) olvashatunk tőle ez időből a *Spiegelben*,⁵ de ha az volt valóban célja, hogy színpadra jusson, akkor újabb csalódással tért meg Pestre. Április 11-én jött vissza⁶ s már várt reá a lesújtó hír, melyet hivatalosan a *Budapesti Híradó* közölt

¹ *Falk Miksa* közlése.

² *Ungar*, 1845. decz. 28.

³ *Honderü*, 1846. 1. »Börnstein Brutus és Lucretia című jeles darabja két ízben fordult meg oly rövid időn a városi színpadon és mindig zajos tetszésben részesült. Börnstein ur drámájához minden meg van, a mi bélyegzi a jeles költőt. Magvas erő, nemes zamat, magasbb irány, fellengző érzetek és költői nyelv. Üdvözljük Börnstein urat a dramaturgia mezején s alig várjuk köszönhetni honi muzsája zengzetét«.

⁴ A *Spiegel* 1846. febr. 21. és márcz. 18-ki számában jelentek meg Hugó levelei.

⁵ *Spiegel*, 1846. ápr. 14.

⁶ A nyomtatásban megjelent *Egy magyar király* (történelmi dráma négy fölvonásban, írta Hugo Károly, 1847. Köztiszteltű *Balthyányi Kázmér* úrnak ajánlva) Hugo saját szavai: »munkámat úgy adom mint legelőször irtam« (a dr. előszavában) és a *Budapesti Híradó* (1847-ből) bizonyossága szerint szórul-szóra a költő tollából kikerült szöveg. Mielőtt darabja másodszer a nemzeti színházhoz került, átjavította nyelvét *Falk Miksa* (l. *Magyar Szalon*, 1888. XII. f.) s aztán még *Egressy* dolgozta át. Abban a szövegben, melyben színrekerült (*Nemzeti színház kéziratára 155. sz.*) a nyelvi hibák, nyakatekert szörendek, mondatszerkezetek, magyartalan kifejezések mind ki vannak igazítva, de értelmi változtatás sehol sem található. Nem áll tehát, hogy Egressy teljesen átalakította volna Hugo drámáját, a mint azt az *Életrajzok* rosszakaratulag mondja (1848. l.)

először, hogy drámáját a bíráló bizottság elvetette. Kétségen kívül ennek főoka a nyelv volt, mely csaknem élvezhetetlen. A bizottság tagjai közt volt Egressy Gábor is, kivel Hugo rövid Pesten léte alatt ismerkedett meg. Ez kifejtette előtte, hogy ily nyelvű drámát nem hogy előadni, de még olvasni sem igen lehet, mire Hugó felkérte őt, hogy nyelvi tekintetben dolgozza át művét. Egressy megtette ezt¹ s a darab ismét a bírálók elé került. Nagy nehezen, egy szótöbbséggel átment a választmány kritikáján a dráma.² Hozzáláttak a betanuláshoz. A német színház igazgatója megboszankodva a költő átpártolásán, félbeszakította a Schauspiel der Weltnek már megkezdett próbáit, a nemzeti színházban pedig 1846. június 2-án került színre Egressyvel a czímszerepben Hugo Károly *Egy magyar királya*.³

* * *

Az *Egy magyar király* szoros kapcsolatban áll azzal a Shakespere kultusszal, mely a jelen század elején a német drámaírók jelentékeny részét Shakespere különböző fajta drámáinak utánzására készítette. Főképp király drámáinak akadtak követői. Így hogy csak azt a költőt említsük, kit Hugoval némi szellemi rokonság kapcsol egybe, *Grabbe Christian* 1829-ben kezdte meg *Hohenstaufen* ciklusát, melyet nyomon követtek *Raupach* Hohenstaufen drámái. Shakespere király drámái történeti képek sorozatai s a kor: a fehér és piros rózsá harczának bemutatása mellett a történeti képek keretén belül kifejlődő jellemek érdemelnek figyelmet. E jellemek egyik legkiválóbbja V. Henrik, ki a IV. Henrikben realistikusan bemutatott ifjúkori féktelenségei után atyja halálával nemes és vitéz fejedelemmé alakul át. V. Henrik jellemének kifejlődésére emlékeztet Hugonak az a terve, a mely szerint Mátyás királyt egy drámai *trilógiában* akarta feltüntetni.

E tervével kell számot vetnünk, mielőtt *Egy magyar királyáról* beszélünk. Megmagyarázza e körülmény azt is, mért mondhatták és pedig joggal Hugo drámájáról, hogy: »darabját ott kezdi, hol a valódi történeti dráma már közepét érte el, valamint aztán túl is terjeszti annak történeti befejezésén.«⁴ Ha úgy tekintjük e drámát mint egy Mátyás király trilógia részét, akkor megértjük a cselekvény lazaságát. Mert ily egymással összefüggő történeti drámákban rendszerint nyomát sem találjuk a cselekvény kerekedségének s éppen ez az a zátony, melyen legtöbb drámairól meg szokott

¹ *Pesti Divallap*, 1846. 24. sz.

² A színpad számára a darabot öt felvonásra osztották be; a harmadik felvonás hatodik jelenetével kezdődik a IV. felvonás; a IV. illetőleg V. felvonásnak két első jelenetét, mint valóban fölöslegeseket elhagyták. Az első előadáson Lászlót: László, Garát: Bartha, Szilágyit: Szentpétery, Kiliánt: Lendvay, Gara Máriát: Lendvayné, Katinkát: Komlóssy Ida és Ágnest: Laborfalvy Róza játszották.

³ *Magyar Szépirodalmi Szemle*, szerk. Erdélyi János, 1847. 9.

⁴ Említik a *Budapesti Híradó* 1847. 601. és *Schmetterling* (a Spiegel melléklapja) 1847. 40. sz.

fenekleni, nem lévén tehetségük szoros cselekvény nélkül jelleme-
ket fejleszteni.

Az *Egy magyar király* középső része annak a drámai trilógiának, melynek első darabja *A kis király* vagy más czimén *A próba*,¹ harmadikja pedig *A nagy király halála*² lett volna. Ez utóbbiról csak vázlata volt a költőnek, az elsőt azonban, egy kis háromfelvonásos vígjátékot, el is készítette. A próba czímet részint tárgya miatt, részint azért adta neki, mert e darabjával akart először fellépni Magyarországon.³ Később azonban elejtette tervét s trilógiája első részét előbb nyújtotta be a nemzeti színházhoz. A rövid vígjátéknak, melynek ép úgy mint a *Bankár és bárónak* csak három személye van: Hunyady János, Szilágyi Erzsébet és Mátyás, tárgya az, hogyan vette rá a tizenkétéves Mátyás vasjellemű apját, hogy őt fiatal kora ellenére is lovaggá üsse.⁴ A dráma kézírata elveszett, s így nem tudhatjuk, mily mértékben vannak meg a fiatal lovagban a tulajdonságok, melyek később legegényibb jellemvonásaivá lettek, s melyek egy része, így a bohóskodásra való hajlam még az *Egy magyar király* első felvonásában jelentkezik. *A nagy király halálában* folytatni akarta a költő a küzdelem megírását, melyet Mátyásnak mindjárt trónra léptekor az arisztokraták ellen meg kellett kezdenie, s melyek törvénytelen fia trónra juttatása tervének alkalmából ismét felújultak. Szóval három drámán keresztül, ép úgy mint Shakespere a IV. Henrik két részében s az V. Henrikben akarta Hugo Mátyás jellemének teljes fejlődését bemutatni.

A terv nem valósult meg. Csak az *Egy magyar király* került színre a nemzeti színpadon s értékét éppen a hiányzó első és harmadik rész szállították le. És még így is elég szépet, elég költőt mutat fel a szindarab, mely különben irodalmi és politikai irányával egyaránt feltűnést keltett. A feltűnés főképen az utóbbi szempontból volt nagy, mert bár a darab színrehozatala nyílt hadüzenet volt a nemzeti színház francia romantikusainak, az előadásával kapcsolatos események még inkább emelték politikai jelentőségét.

Sok félreértésnek, sok kellemetlenségnek volt szülő oka e darab politikai tendenciája miatt. A félreértések egy részének okát a történeti kútforrásul használt műben találhatjuk már meg. Minden jel arra mutat ugyanis, hogy Hugo *Fesslernek* nagy történeti munkáját⁵ használta fel drámája megírásakor. Nem valószínű, hogy

¹ Hugonak 1846-ban irt s az 1868—70, *Füchtelben* kinyomtatott *Constitutioneller Geist* cz. röpirata szerint; ezen kívül a *Spiegel* is említi (1846. 45.)

² Ugyanazon röpirat szerint.

³ *Schmetterling*, 1847. 40.

⁴ *Die Geschichten der Ungarn und ihrer Landsassen. Erzählet von Dr. J. A. Fessler*, Leipzig, 1822.

⁵ *Gyulai Pál*: A magyar irodalom története 1807—1848-ig (könyvatos ivekben) 115. l.

nagyobb latin történeti művek után dolgozott, mert míg egyrészt sokkal közelebb álló feltevés, hogy német forrást tanulmányozott, másrészt az események oly nemű csoportosítása mint Fessler-nél, nincs meg többi történetírónknál, az pedig nem képzelhető, hogy Hugo eredeti forrásművek alapján ép úgy állította volna össze az adatokat, mint Fessler. Fessler szépen, néhol kötői lendülettel írja meg a Hunyadiak történetét, úgy hogy szinte magától kínálkozik költői feldolgozásra. Drámairóink közül nem egy fordult hozzá, pl. *Kisfaludy Sándor* Hunyadi Jánosában egész jeleneteket írt át szabad jambusokban belőle.¹ Hugo nem ragaszkodott ennyire forrásához; tények, tények egymásutánjának és Mátyás jellemének átvétele bizonyítja, hogy Fessler munkáját jól ismerte. Már pedig Fessler bármennyire rokonszenvez különben a Hunyadi családdal, helytelen alapon áll, mikor Mátyás uralmának dicsőítése mellett folyton hangoztatja, hogy Mátyásnak nem volt joga a trónra, mert Magyarország Albert halálával megszűnt választó királyság lenni. Szerinte Mátyás mindjárt uralkodása kezdetén a főurak megfékezését czélozta minden tétével s már az 1458-ki országgyűlésen: »*Senkinek sem volt bátorsága ellene szólani, az egyetlen, ki megtette volna, a világosvári börtönben ült.*»² Hogy mi köze az ilyesforma felfogásnak a Hugoéhoz, látni fogjuk.

Czifra csörgő sapkában vezeti elénk a költő Mátyást, amint a budai várpalota kertjében Podjebrád leányával mulat. Tréfáik közben ismerjük meg Mátyásnak a lányka iránti vonzalmát, halljuk a fogadást, melyet egymásnak tesznek: a ki trónra jut, a másikat magához emeli fel. Szilágyi és Vitéz zavarják meg mulatozásukat. Szilágyi öcscsét el akarja az udvarból vinni, ha már Lászlót Gara Mária iránti szerelme ott marasztja. Most is Szilágyi ellenére ott tartja öcscsét, hogy a király tiszteletére rendezendő játékokban részt vegyen. Közben fellép Ágnes, Katinka unokatestvére, ki a király kedvese, de Mátyást szereti és Podjebrád meg László király beszélgetéséből megtudja, hogy a király házasodni készül. Most Gara és Giskra a Hunyadi fiuk cselszövényét tárják fel a király előtt, kik őt — állítólag — meg akarták öletni. Kilián az udvari bolond, bizonyítja ugyan ártatlanságukat, de a megrettent király mindkettő elfogatását rendeli el.³ Eddig az első felvonás.

Egy régi történet befejezése előtt állunk. László királynak a Hunyadiak iránti régi ellenséges indulata koholt gyilkossági terv alapján újra feléled s Hunyadi László közel vesztét sejteti velünk. A Hunyadi fiuk elfogatása az egész, a mi az első felvonásban történik. A többi részint zavaros, részint nem tartozik a cselekvényhez. Homályos Ágnes alakja, ki valami nemezisfélét sejtet. Nem tartozik a dráma eddigi menetéhez maga Mátyás sem. Azt mondja

¹ Fessler V. k. 37. 1.

² Fessler ugyanígy írja le a Hunyadi fiúk elfogatását, IV. k. II. r. 362. 1.

³ »A körülmények juttatják Mátyást a koronához.« M. Sz. Szemle, 1847. I. 9.

Szilágyinak, hogy neki az udvarban, bátyja oldalánál kell maradnia. Vajjon tehet és tesz valamit bátyja érdekében?

Nemes vetélkedésükkel kezdődik a második felvonás. Kapisztrán jóslatára gondolva, ki megjövendölte, hogy egyikük király lesz, versengenek egymással; mindegyik kész meghalni, hogy a másik trónra jusson. De Mátyás tenni is akar. A vallatásukra megjelent Gara előtt mindent magára vállal, mire Gara őt börtönbe küldi, Lászlót pedig a királyhoz vezetteteti. A király nem bizonyos László bűnében, csupán Garában bízik, mert:

Ő részrehajlatlan, mert bárha mint
Saját fiát szerette Hunyadit
Mégis hű lesz hozzám, mint —

Kilián (közbe vág)

Istenéhez!

De még hivebb, mint Ábrahám istenhez,
Mert ő majd két fiát áldozza néked —

»S azon fölül leányát« — mondja a hirtelen belépő Ágnes, ki apját jött vádolni. Gara pár szavával azonban újból hatalmába ejti a királyt. Gara ugyan inkább Mátyás ellen áskálódik, de a király:

Nem ő — ő még ifjú — fogoly maradjon
Csak a bán nagyravágyó — s el fog esni!

Hogy mit határozott, Ágnestől tudjuk meg, ki Mátyást jó kiszabáditani börtönéből. Elmondja bátyja lefejeztetését, mit Mátyás sem neki, sem Szilágyinak nem akar hinni. Csak barátjának, az udvari bolondnak ad hitelt. Fájdalmában földre roskad, aztán minden menekülésre intő, könyörgő szó ellenére kész végzetével szembe szállni, s boszújának művét az udvarnál végrehajtani.

Hunyadi Lászlónak, vagy ha úgy tetszik V. Lászlónak tragédiája fejeződik be e felvonással. Mert bár az első nem cselekvő személy, a másíknak tragikus bukását pedig csak mintegy sötét éjjel, felhőkön keresztül messziről felvillanó villámfényt látjuk, hallva Ágnes szavait:

Gyermek! tanuld meg hát mi a boszú
A bántott hölgytől, ha Prágába mentünk:
Mert a király soha vissza nem jő velünk! —

mégis e kettőnek története a harmadik felvonásig a dráma. Ők nem tesznek ugyan semmit, de minden velük történik. Mátyás szintúgy nem cselekedett. Az ő és Gara közötti küzdelemnek alapja meg van ugyan; a küzdelem, később tovább is folyik, de a boszút a királyon nem Mátyás hajtja végre, hanem Ágnes. És pedig minden igazabb ok nélkül, mert Mátyás iránti szerelme nem elég ok. Ha Lászlóba tette volna szerelmessé a költő, mint később *Dobsa*

V. Lászlójában, akkor érthető volna a király halála s Mátyás trónrajutása nem tisztára a véletlen műve.¹

A király halálát a III. felvonáshoz tudjuk meg Mátyás és Katinka beszélgetéséből. Mátyás Podjebrádnál hazája után vágyódik. Magyar küldöttség jó s Szilágyi tudára adja királylyá választatását. Mátyás rögtön megkéri Katinka kezét és mindnyájan Magyarországra indulnak.

A határon táborozik Gara serege, készen a Mátyás elleni harcra. Ott van Kilián és Ágnes is — hogy jutnak ide? — s felajánlják segítségüket, ha elbocsátja őket a táborból. Gara inkább bízik a bolondban, akit útnak is ereszt; Ágnest bosszúja eszközének akarja felhasználni, ha a királyt őt legyőznék.

Gara táborából az országgyűlésbe jutunk. Mátyás királyi esküje után a rendek segítségét kéri a török ellen. A főurak nagy része, Szilágyi is, ellenzik tervét. Előbb a belső ellenséggel, Garával kell végezni. Heves vita fejlődik, melynek végén a király ellen-szegülő nagybátyját fogolyként viteti Világosvára.

A IV. felvonásban egy teljesen fölösleges epizódjelenet után (mely a színpad számára készült kéziratból kimaradt¹ Kilián ismer-teti meg a királylyal Gara terveit s elkéri gyűrűjét, hogy evvel a lázadókat a király hűségére térítse. Lábatlannak, ki Gara csele-folytán Szilágyi megöletésére kapott parancsot, meghagyja Mátyás, hogy nagybátyját elébe vezessék.

Mátyás táborából Garába megyünk. A főurak nagy része, kik csak Szilágyi elfogatása miatt hagyták el a királyt, készek Mátyás pártjára állni. Gara észreveszi érzelmeik változtát, körül-keríti seregével a tanácskozók sátorát s már csaknem tusára kerül a sor Kanizsay és Gara emberei közt, mikor jelentik, hogy Mátyás megtámadta a segítő német hadat; ennek védelmére siet most Gara.

Szilágyi találkozik öcscsével. Csakhogy míg ez kitárt karokkal fogadja bátyját, az öreg csupán szolgálatát, szeretetét nem ajánlja fel királyának. Hiába fejt ki Mátyás látszólagos hálátlan-ságának igaz okait, tárja fel fájdalmát, a trón sok baját és gondját, — hajthatlan marad. Megérkezik Katalin s vele egyidőben a legyőzött, megalázott Gara. Bocsánatért könyörög s a király a sokat szenvedett haza érdekében megbocsát neki. Csak Szilágyi áll még rendíthetetlenül megkegyelmezettek és kegyelemosztó között. Mátyás átadja neki a pápától nyert kardot, határozzon ő béke és háboru felett és aztán távozni készül. Az ősz az utolsó tett megindítja; visszahívja öcscsét:

Jer mellemre jer!

Mert nincsen ég már a világ felett,
Keblemben szállt le végtelenségével
Megengesztelni a szívet, mely ilyen
Királyt teremt. Ó Mátyás öcsém
Te vagy valóban — egy magyar király!

¹ Nemzeti színház kéziratára, 155. sz.

Az utolsó két felvonás drámai jelenetek sorozata; majd mindegyik színben új bonyodalmak csiráit látjuk, de ezek mindegyikének kifejlődését nem. A Gara és Mátyás közötti küzdelem, melynek alapja már az első két felvonásban meg volt, itt tovább folyik. A küzdelemben belevegyülnek Kilián és Ágnes. De minő küzdelem, minő összetűzés az, melyben az ellenfelek sohasem állnak szemtől szembe? Mert a jelenet, mikor Mátyás az országgyűlésen az egész főúri renddel szembe száll, más tere vezet már a cselekvényt. Gara nem mint e rend képviselője áll vele szemben. Régi családi gyűlölet, bosszúvágy az elkövetett bűnökért készítik a királyt a Gara elleni küzdelemre: vele koronájáért harcol. S a küzdelem befejezése: a bocsánatadás, nem felel meg a harc jellegének. Elkéseredettebb, ádázabb volt ez elejétől kezdve, semhogy ily kimenetel el volna képzelhető. A király megkegyelmez Garának, bátyja meggyilkoltatójának, mert jelleme oly változáson ment át, hogy szívesen hajlandó bárkivel szemben bocsánatra. Ha Mátyás jellemének e bizonyos irányu átalakulása megokolt is, a Garának, trónja legnagyobb ellenségének, adott bocsánat nincs helyen épp akkor, mikor nagybátyjával, trónja megszerzőjével békül ki.¹

De Mátyás utolsó Garához intézett szavai sejtetnek valamit

Főképen őrizkedjél felszakítani
A szemfödél Hunyadnak emlékérol,
Mert amidőn Hunyad felébredend,
Szemednek éjbe kell borulnia.

Egy sugár, mely bevilágít a költő terveinek homályába! Tán a trilógia harmadik részében nyert volna e küzdelem, mely kezdetétől fogva tragikus jellegű, valóban tragikus befejezést. A szenvedély, mely Mátyást a Gara elleni harczra indítja, sokkal hatalmasabbnak, korlátlanabbnak látszik már bátyja életében is, semhogy a kiengesztelődés színjátékát engedné vele eljátszatni. Vagy ha ez mégis megtörténik, csak a körülmények hatalma, s jellemének ezek hatása alatt történt megváltozása hozhatta létre — időlegesen. A küzdelem folytatása s tényleges befejezése csak később történik meg.

Ugyancsak későbbre, vagyis a trilógia harmadik részére volt fenntartva annak a küzdelemnek teljes megoldása, melybe Mátyást a nagy országgyűlési jelenet sodorta. A korlátlanságra törekvő uralkodó küzdelme ez a jogukat tudó és érvényesíteni akaró főurak ellen. A trilógia e részében a küzdelem nem fejlődhetik ki teljesen s nem válhatik egyik félre sem végzetessé, mert a főrendek képviselője Mátyás nagybátyja: Szilágyi. Ismét újabb bonyodalom s az egyedüli, mely megoldásra lel. Mátyás szívében a bátyja iránti szeretet s az uralkodó megsértett önérzete küzd. E küzdelem befejeződik, de azáltal, hogy nagybátyjával kibékül, a főrendek

¹ Hibáztatja ezt már az *Élelképek* is, 1846. 24.

elvesztik vezetőjüket s míg a kisebb szabásu bonyodalom csomója feloldódik, addig a nagyobbé a darab végén is még mindig összekuszálódva áll előttünk.

Messzire mennénk, ha az itt-ott mutatkozó nyomok alapján Hugo meg nem írt drámáját képzeletben meg akarnók alkotni. De ha az utak, melyek a költői alkotások földjén vezetnek keresztül, végül homoktengerben vesznek is el, látjuk, hogy ez utak mind-egyike egy irányban haladt. A Mátyás és Gara közötti küzdelem befejezetlensége, valamint a Mátyás és Szilágyi közöttinek befejezése s viszont a főurakkal történt összeütközés kifejlődésének megoldatlansága, mind oda vezetnek bennünket, hogy a trilógia harmadik részét olyasformának képzeljük, melyben a két még be nem fejezett küzdelem egyesül s Mátyás Garával, mint a főrendek képviselőjével találja magát szemben. Tán feltevéssünk hamis, következtetésenk tévesek, tán a költőnek más tervei voltak, de kiinduló pontjaink — t. i. a drámában meg nem ol'ott bonyodalmak — egész helyesek voltak.

A nagyszabásu koncepczió megalkotását Hugo kissé elsiette.¹ Műve »királydrámává« lett, akárcsak Grabbe drámái s Mátyás jellemét kivéve, még a jellemalkotásban sem ismerzik meg a Brutus és Lucretia jeles költője.

V. László, Hunyadi László és Kilián (afféle Shakesperei bolond) jelentéktelen alakjait mellőzve, Gara érdemi megfigyel-műnket. A jó indulatot és őszinteséget színlelő barát, az elkeseredett ellenség, főkép abban a jelenetben, mikor Mátyás börtönbe jut s már-már biztosra veszi diadalát, a legmesszebb menő terveket és ármányokat szöví, s ezeket biztos kézzel kivinni akaró, de a mellett nagyravágyó, hiu és elbizakodott főur, — mindezek erős és jellemző vonásokkal vannak rajzolva alakjában. Kár, hogy a hatásos összeütközés,² melyben a nagyralátó főur és a szerető apa kerül ellentétbe egymással, nem nyer befejezést.

Gyöngéd és finom vonásokból alkotta meg a költő *Katinka* alakját. Az udvar romlott légkörében az egyedüli üde virág, melynek illatát a korán érett, de melegen érző Mátyás mohón, gyönyörrel szívja magába. Tréfái, enyelgése jó kedvre hangolják Mátyást komoly gondjai között is, szelid érzéssel telt szive bátorságot is rejt magában, hisz ő az első, ki a börtönbe került Mátyást megszabadítani akarja, megédesíti neki a perczeket, melyeket Podjebrádnál tölt. Nem csoda, hogy ép' azok a jelenetek, melyekben Mátyás és Katinka viszonya oly bájos és költői színekkel van festve, így különösen a börtönjelenet, hozzáadva a Mátyás jellemzésében mutatkozó sok erőt és eredetiséget s mindannak kerülését, mi a külső, színi hatást előmozdítaná, voltak okai annak

¹ A két drámát mintegy négy hó alatt írta meg, pedig a nyelvvél való küzdés is akadályára volt.

² II. felv. 8. jelenet.

a nyilatkozatnak, melyet Hugo e drámájáról — bár kétségen kívül gyöngébb korábban írt és később színrekerült darabjainál — egyik kiváló műbírálnok, *Erdélyi János* tett: »Hugo Károlyban sok tehetséget látunk, melyet habár kiképzett drámáinak nem nevezhetünk, de költőinek általánosan, igen.¹ A *Matildok* és *Chiosi Dianák* botrányos kétértelműsége után szívesen üdvözölte a tisztább költészet birodalmának utjain járó költőt akkor, midőn a sajtó legnagyobb része az országgyűlési jelenet politikai és történeti oldaláról elmélkedett. *Színi irodalmunk helyesebb utra térésének jelét látta Hugo e drámájában.* »Eltörlése szóval és tettel annak a ferde iránynak, mely a színi hatást első helyre teszi«,² — volt a jelszó, melyet Hugo első fellépésével adott tán tudtán kívül ki, mely azonban csak többi darabjainak színrehozatala után kezd tért hódítani.

Mátyás jelleme sokban emlékeztet Brutuséra. A furfang, melylyel nagy tettekre hivatottságukat színlelés leple alatt takarják el, lényegében mindkettőnél ugyanaz, csak a kivitel más. Brutus tényleg a bolondot játsza, Mátyás a bolondos gyereket. Brutust senki sem ismeri igazi mivoltában, Mátyásról ellenség és jó barát tudja, mi rejlik álarcza mögött. De mégis ez álarcz menti meg Mátyást bátyja sorsától. Gara éles szemét nem kerüli ki tettettett könnyelműsége, Vitéz jobban ismeri tanítványát, Szilágyi jobban hugának gyermekét, semhogy hinnének neki. De tévutra vezeti ez álarcz — a királyt. László csak játszó társát látja Mátyásban, azt nem is képzeli, hogy a fiú valaha ártalmára lehet, s azért nem hajt Gara szavára, ki inkább óvja őt Mátyástól. Furfangja így megmenti életét. Nem mintha az élet oly drága, oly fontos lenne neki, hogy bátyja halála árán is meg akarná tartani. Hisz, mikor bátyja megmentéséről van szó, minden vádat, mit László ellen emelnek, maga ellen fordít, minden tettnek, mit László követett el, magát vallja kutfejének, nemes és önfeláldozó a veszély pillanatában ép úgy, mint óvatos és eszes volt a veszély közeledtekor. Még egy két vonás egészítse ki Mátyásnak az álarcz mögött rejlő jellemét: anyja és hazája iránti határtalan szeretete, ifju korát meghaladó felvilágosultsága és bölcsesége s előttünk áll már az első két felvonásban a magyar koronára méltó Mátyás.

De már a dráma első részében megnyilatkoznak azok a tulajdonságai is, melyek később heves küzdelembe sodorják: a saját szellemi erejében való elbizakodottság és akaratának hajthatatlansága. Honnan vette az előbbi tulajdonságot a költő? Majd minden nagy szellem tudatában van szellemi felsőségének, — de nem igen érezteti. Erős akarakterőről, kényuraságra való hajlandóságról talált egyetmást forrásában a költő, de a minduntalan szavakban is megnyilatkozó elbizakodottságról nem. E tulajdonságot

¹ *Magyar Szépirodalmi Szemle*, 1847. 9. sz. 140. l.

² *U. o.* 141. l.

Hugo saját magából merítette. Mátyásnak az a színlelése, mely Brutuséval rokon, szintén a költő egyéniségéből fakadt. Ő maga volt az, ki egyideig nem mutathatta magát valódi céljaival, igaz alakjában senki előtt s közöny, tudatlanság álarca alatt kellett várnia az időt, mikor megjelenhetik.¹ Ez a színlelésre, tettetésre, a nagyságnak sejtetésére való hajlam, mely most még költői termékeiben zavartalanul jelenik meg, később lelke beteges állapotának zavaros és homályos folyománya lett. Az elbizakodott Mátyás, senki gyébb, mint az elbizakodott Hugo. Csakhogy míg a költő hiú elbizakodottsága életének tragikumává lett, addig Mátyás egyéb tulajdonságai ellensúlyozván ez egy már-már uralkodni kezdő szenvedélyt, végül a darabban lelkének harmóniáját teremtik meg.

Mátyás akaratának hajthatatlansága oka annak a küzdelemnek, mely közte és *Szilágyi* közt fejlődik. Szilágyi jellemére már a történet kész egészet adott a költőnek, neki nem is volt más feladata, mint hogy a jellemet az események menetébe illeszsze be. Hugo teljesen *Fessler* nyomán jár, ki így írt² Szilágyiról: »Az aggódó gondosság, melylyel a merészet (Mátyást) előrehaladásában feltartani akarta; a hevesség, melylyel tiszteletet, elfogadást és tetszést követelt véleményének; a szilárdság, melylyel határozatai mellett állandóan megmaradt . . . elviselhetetlenné tették a király előtt.« Hugo finom tapintattal a nyíltságot és őszinteséget adta e jellemhez. Szilágyi nem fondorkodik soha királya ellen, s mikor öcsse részéről hálátlanságot tapasztal, akkor is megtartja választott királya iránti hűségét. A küzdelem a III. felvonásban indul meg. Mátyás az érte jött küldöttségnek Katalint, mint menyasszonyát mutatja be.

Podjebrád.

Szegény leányom, végy tehát bucsút.

Mátyás.

Szegény tehát király menyasszonykája?

Podjebrád.

Tehát —

Vitéz.

Királyom!

Szilágyi.

Mátyás, mit jelent ez?

Mátyás.

Jó még sem lesz viszály: midőn amit Mátyás ígért, megtartja mint király.

Szilágyi (haragosan).

De sőt inkább szeretném a viszályt, Mintsem feledje Mátyás a királyt!

¹ L. *Psalmen* eines armen Poeten cz. verses könyve (Pest, 1847.) előszavát.

² *Fessler*, V. k. 35. l.

Mátyás.

Nagybátya se! — Azért egyezz bele!

Szilágyi (hevesen).

De ép mint nagybátyád nem engedem.

Mátyás (csendesesen).

Mint jótevőt becsülnöm kell atyámat;
De gyámtyám mint soktevő nem kell.
Mert láttam én, minő boldogtalan
Azon király, kinek gyámtya van.
Azért egyezz meg, kedves jó atyám.

Szilágyi.

Nem én! királyától hazánk kívánja,
Hogy az király leányt vegyen nejül,
Különbén is te még ifjú —

Mátyás (szavába vág).

Király

Vagyok!

Sejthetjük e jelenet alapján, hogy még hevesebb összeütközésre kerül még a sor, a mi aztán az országgyűlési jelenetben történik meg.

Közvetlen oka ez összeütközésnek Mátyásnak az a terve, hogy a fegyverszünetet kérő Mohamed ellen háborút indítson. A ténny Fessler-ből vette át Hugo.¹

»E közben Magyarországra az a hír jött, hogy Mohamed szultán nem sokára meghatalmazottakat fog küldeni, kik a királylyal fegyverszünetről és szerződésről értekezzenek. Ezzel szemben Mátyás a leghatározottabb idegenkedést tanúsított, de az ő tanácsa, különösen Szilágyi megfontolásra ajánlották neki, hogy félni lehet, hogy a kedélyek jelenlegi háborgása belső zavargásokra adhat okot... Elégületlenül hallgatta ez előterjesztéseket Mátyás és merészen el is vetette azokat.« De nemcsak a tény maga, hanem a jelenetnek egész szelleme, Mátyásnak a főurak megtörésére irányuló minden tette Fesslerre vezethető vissza, ki művében éppenséggel nem rokonszenvez a főuri renddel.

Mátyás előadja szándokát az országgyűlésen. A főurak nagy része, Szilágyival együtt, ellene van. A kincstár üres voltára, a belső zavarokra hivatkoznak. *Perényi*, a kincstárnok, mond leghevesebben ellent Mátyásnak s bár a király hadviselési jogára hivatkozik,

Perényi.

Ha mindjárt a halálba

Mennék is, mondanom kell, nem lehet.

¹ U. o. V. k. 27—28. l.

Mátyás.

Halálba még mindjárt, őrtiszt, vigyétek!

Az országnagyok tiltakoznak, hogy Perényi bíróság hire nélkül végeztessék ki.

Mátyás

(feláll s az országnagyokat szemlélve, karját keresztbe teszi, lassu, de percenként növekedő nehezteléssel, fejét rázva.)

És még sem lázadatok fel, midőn
Az a gyarló király, országnagyot
Bíróság nélkül is levágatott,
Miként kutyát az utcán, — ugy-e bár?
S pedig Hunyad volt ott az áldozat.
Csupán fenyíték ily országnagyoknak,
Tüstént halálra hát e lázadóval,

(Míg az országnagyok megmerevedve állnak, Perényit az őrtiszt elvezeti.)

Őr! . . . Vissza! (Perényi belép.) Nézzétek: ím a halál
Lépett be most hozzátok és jelenti
Mindennek, hitve két ajakkal, hogy
Hatalma mint igazságom csak jobb
Kezemben van (leül). Ítéljetek magatok
Tehát, mivel minden jogom mellett
Még álszínével jogtalanságnak sem
Hasonlítnék hozzátok. S most elétek
Tárom, hogy a királyi városok
Panasszal és jajjal fogadtak engem,
Mikép ezen tárnokmester tömérdek
Törvénytelen adót zsarolt ki tőlük;
S tulajdon pénztárába tette, a míg
Üresnek állítá kincstáromat —

(Perényihez)

E pénzt tedd vissza, honnan ellopád,
Adó volt az hadkölségekre szánva!

Perényiről ismét a török háborúra tér vissza a király. Most Szilágyi még hevesebben ellenzi a tervet; a Mátyás-párti főurat ért szégyen hatása alatt hálátlansággal vádolja öccsét.

Mátyás.

Egyén iránt hálát nem ismerek,
Csupán az egy kedves hazám iránt,
Népem tett meg csupán királynak engem.

»Ki megtöri tisztségét, eltaszítja magától« — s midőn Szilágyi egész dühvel tör ki: »Gyerek vagy és hálátlan egy gyerek!« — a főurak tompa bámulatának közepette fogolyként viteti Világosvárra bátyját.

Sok drámaiság, sok erő van e jelenetben. Mátyás alakja

imponálólag emelkedik ki az országnagyok közül. Nyugalma nagybátyja hevességével szemben szinte a fönség benyomását teszi ránk, minden szó, mely ajkát elhagyja, éreztetni velünk, hogy a költő valami nagyot akart elibünk állítani, olyat, mi az ő lelkét teljesen meghódította s minek mindnyájunkat rabjává kívánt tenni. És végeredményben még sem az lesz a hatás, melyet a költő óhajtott reánk gyakorolni. Az ő lelkében a *hatalmas* király alakja, elnyomta az *igazságos* Mátyásét, a mienkbe pedig sokkal mélyebben van az utóbbi bevésve, semhogy a jelenet költői szépségei mellett is történeti tudásunk fel ne lázadna az igazságos és méltányos király ily háttérbe szoríttatásának láttára. Mert hiszen ha a történet nem egy valóban zsarnoki vonást mutat is ki Mátyás jellemében, »a költőnek nem úgy kell feltüntetni a tárgyat, ahogy azt a történeti kritika felismerte, de úgy, mint az illető közönség tudalmában él.«¹

Ilyesféle felfogás a darab előadásakor még inkább jogosult volt. Nem csodálható, hogy az átalakulás küszöbén álló ország főúri elemeit érzékenyen sértette Mátyás királynak ilyenmű szerepeltetése. Nem csodálható, hogy a mánások nagy része a darab első előadása alkalmával megbotránkozott a két főúron elkövetett erőszakoskodáson s e jelenet után tüntetőleg távoztak a színházból.²

A szándék, hogy a nagy akaraterőt és célt tüntesse fel, vezette oda a költőt, hogy Mátyás királyt sokak szemében zsarnokká tette.³ És éppen ez a hiedelem indította őt arra, hogy *Alkotmányos szellem* címen a felmerült téves nézetek felvilágosítása céljából egy röpiratot írjon, mely röpirat azonban a maga idején nem látott napvilágot.⁴ Ebben főképp azt bizonyítja, hogy Mátyása minden tetteben alkotmányosan járt el, »mert neki meg volt törvényben adva a joga, hogy szabadon cselekedjék a hadviselés ügyében, de ő még sem akarta egyrészt a szerénység, másrészt az emberiség határait átlépni. Neki sejtelve volt arról, ami 400 év multán indul teljesezésbe: az alkotmányos szellemről.« Hosszu politikai fejtegetésének az a veleje, hogy Mátyás a nép

¹ Greguss: *Rendszerezés széptan*, 76. 1.

² Falk Miksa a *Magyar Szalon* 1888. XII. számában (358—373. 1.) *A pályá kezdetén* cz. cikkében érdekesen beszéli el a Magyar király első előadásának történetét. Az országgyűlési jelenetet úgy kellett volna a költő inteni szerint előadni, hogy Mátyás király személyesítője nyugodt és fönséges, Szilágyi pedig indulatos, szenvedélyes legyen. Eggressynek nem készült el idején díszmagyarja, s azért megfélemlézve magáról éppen nem mérsékelte magát haragjában, míg Szilágyi-Szentpétery természetből flegmatikus lévén, szelid megadással tűrte a király támadásait. »Midőn a jelenet végén Mátyás király rákiált: El vele, Visegrádra! — minden ember önkénytelenül azt mondta magában: No ezt a szegény öreg még sem érdemelte! — a mánások megbotránkozva felkeltek helyeikről, tele indignációval a miatt, hogy a magyar nemzeti színpadon így állítottak oda egy magyar főnemes és tömegesen hagyták el a színházat.« (Igy beszéli el a dolgot maga a költő is a *Constitutioneller Geist* cz. röpiratában.)

³ *Honderút*, 1846. 23. *Pesti Hírlap*, 1846. 686. sz. *Életrajzok*, 1846. 24. sz.

⁴ Megjelent a *Füchtel* 1868—70. évfolyamaiban.

alapján állott a hatalmaskodó, dölyfös oligarkhia ellenében s Hugo darabjában a nép és arisztokrácia közti küzdelemnek (mely mostanában dől el a nép javára) kezdetét akarta bemutatni. Csakhogy éppen az legnagyobb hiányossága darabjának, hogy a nép egyáltalán nem játszik szerepet benne. Így aztán a rüpirat is inkább többé-kevésbé alapos tanulmányokon nyugvó politikai értekezéséfele, mint a darab magyarázata.

Az összeütközés, mely Szilágyi és Mátyás közt jött létre, gyorsan emelkedett a legmagasabb fokig, hol egyiknek vagy másiknak tönkre kell mennie, hacsak egyik a körülmények hatalma előtt meg nem hajol. Mátyás tör egyediségében az egyetemet képviselő Szilágyi ellen. Szívében szeretet, hála s az ifjuságában is hatalmas király büszkesége és megsértett önérzete küzdenek. Egy váratlan esemény jó közbe. Gara cselszövénye csaknem elveszti Szilágyit. A király megrémülve értesül erről.

M á t y á s (ijedten).

Mit?! Foglyod hol van? (gyorsan) Él Szilágyi még?

L á b a t l a n.

Még él, uram király!

M á t y á s (nyugodtabban).

Hát mit hozasz?

De ez esemény hatása alatt belátja azt is, mily közel volt már felindulásában ő maga is ahhoz, hogy nagybátyja életére törjön. A tudósítás megdöbbeneti s egy pillanat alatt irányadólag hat jellemére. Az ifjú szenvedélyes büszkesége a férfiú erélyévé változik át; akarata nem törik meg, de meghajol s evvel szépen megfér a szeretet, melylyel nagybátyját szívére öleli. Mátyás erővel teljes, szépen átgondolt jellemzése miatt csak sajnálható, hogy a trilógia harmadik része nem készült el; melyben jelleme tovább fejlődését láthattuk volna.

* * *

Alig van Hugo életében percz, alig van munkálkodásában siker, melynek öröme tiszta és zavartalan lett volna. Sokban hozzájárult ehhez saját egyénisége. Nem tudott egy körben sem megfordulni a nélkül, hogy önmagával tetszelgő elbizakodottsága, bizonyos ellenszenvet ne keltett volna személye iránt. A kik közelebről ismerték — ilyenek pedig igen kevesen voltak — tudták, hogy az elbizakodottság jó része jogos önvédelemből származott. Bécsben tartózkodása alatt akárhány hirlapnak öröme telt benne, hogy apróbb cikkekben gúnyolódtak az irodalomba váratlanul becsöppent és egyszerre nagy igényekkel fellépő költőn.¹ Temészetesen

¹ A *Humorist (szépirodalmi hetilap)* még Pesten tartózkodása alatt sem szűnt meg bosszantani a költőt. A Br. és L. pesti német előadásáról gúnyosan így ír: »Pesther Theater: Dramatische Assekuranz für schlechte Stücke.« (1845. 310. sz.)

ily támadásokkal szemben ő sem maradt szótlán. Ahol és amikor csak alkalmá nyílt, védte magát, drámáit és általán kiváló költői hivatottságát. Hiúsága adta meg e védelemnek különös módját, úgy hogy az egész úgy tűnt fel, mintha élvezet volna számára az, hogy magáról beszélhet. Pedig közvetlen oka az önvédelem volt. Az apró-cseprő bosszantások, melyeket más tudomásul sem vett volna, érzékeny természetére mind hatással voltak. A mint szívesen fogadott bárkit barátjának, ki hiúságát bármi módon legyezgette, épúgy, a ki csak valami csipősebb megjegyzést kockáztatott meg róla, ellensége volt. S az ellenségek, hírnevével együtt folyton gyarapodtak. A ki nyilvánosan működik, nem kerülheti el a kritikát, s nem valószínű, hogy mindenki ellensége volt, aki a Brutus és Lucretiát nem helyezte Shakespere mellé. De ő ezeket mind, mind irigyeinek, ellenségeinek tartotta. S az ismert és ismeretlen, látható és láthatatlan ellenségek ellen küzdött folyton folyvást. Küzdelem, mely állandó lelki izgatottságban tartja a küzdőt, s melynek napról-napra erősebb heve, napról-napra merészebb állításokba, majd később hiú képzelődések egész szövevényébe bonyolítja. Hogy megszorodtak, mily óriásokká nőttek 10—15 év után ez ellenségek! Az irodalmi térről a politikaira mentek át; a világnak nem volt más gondja csak Hugo Károly és Hugonak vállain egy világnak a gondja! . . .

Mikor Pestre jött, az önmagával való foglalkozás és elteltég már teljes mértékben meg volt benne. Azt hitte, itt is sokan áskálódnak és ármánykodnak ellene. Hogy is vethette volna el különben a drámabíráló bizottság az ő Egy magyar királyát, melynek nyelve Vörösmartyéval versenyez! Ismét újabb ellenségek, a kik ellen védekeznie kell. Most azonban már nem is lett vón' szüksége ellenségekre, hogy elbizakodottsága megnyilatkozzék. Körülményei nagy befolyással voltak lelkének arra a tulajdonságára, melynek csírája meg volt benne, de melyet csak a szokás hatalma fejlesztett ki egészen. Hiú volt ifjúságától kezdve, de ha mindig oly tárgyról — önmagáról, költészetéről — kellett beszélnie, mely közvetlenül érinti hiúságát, nyilvánvaló, hogy a hiúságnak a betegség bizonyos fokára kellett előbb utóbb eljutnia. Pesten már közel jár ehhez. Legjobb ismerőseinek egyike, *Egressy Gábor* írja róla: »Hugonak az embernek kedvencz elmélkedési tárgya Hugó a költő.«¹

Az ellenszenven kívül, melyet ily viselkedés lépten-nyomon felkelt, volt még egyéb oka is szerencsétlenségeinek. Sohasem vett fáradságot és időt magának, hogy a viszonyokat, melyek közé jutott, eléggé tanulmányozza, környezetével s annak igényeivel számot vessen. Ha csak kissé belemélyed saját nemzetének szellemébe, gondolkodásmódjába, érzésvilágába, dehogyan tévedett volna el annyira, mint a hogy az Mátyás király jellemrajzában

¹ *Életrajzok*, 1847. 15. sz.

csakugyan megtörtént vele. Ki kételkedik azon, — ki életét ismeri — hogy tiszta szándék vezette? Nem zsarnokot akart ábrázolni, hisz ő maga már huszonkét éves korában zsarnokok ellen szállt síkra és mégis joggal mondhatta róla a *Pesti Hírlap*:¹ »Mátyás király nem annyira király a darabban, mint makacs, hajthatatlan zsarnok.« Pedig nem rosszakarat sugallta e sorokat. Ugyanott magasztalással, valóságos himnuszszal üdvözlük a költőt, kit a magyarság újra visszahódított magának. De a hiba már megtörtént a költő részéről s ki volt zárva a mód, hogy jóvá tehesse. Sokkal nagyobb befolyásuk volt a megsértett arisztokratáknak a színház vezetőségére, semhogy óhajukat megtagadhatták volna. Így történt aztán, hogy az Egy magyar király, melynek költői szelleme szinte az újság ingerével hatott a titkokkal és borzalmakkal, felhajhászott rúttal és különössel telt színházi levegőhöz szokott közönségre, a szokásos négy előadás után letűnt a nemzeti színház műsoráról.

DR. KÖRÖS ENDRE.

¹ *Pesti Hírlap*, 1846. 686. sz.

